

Institutional framework for the development of domestic gas transportation enterprises

Abstract. *Introduction.* One of the main conditions for further development of the national gas transportation system is the formation of a stable and transparent market for natural gas in Ukraine, which should be institutionally formalised in order to reduce uncertainty and facilitate the integration processes. Existence of clear and fair market rules, an adequate and effective legal framework and the availability of all necessary institutions are essential to attract long-term investments in the domestic gas sector. *The purpose* of the article is to study theoretical and applied aspects of institutional support for the development of domestic gas transmission companies in modern conditions, namely to identify the nature of the interaction of the institutional environment of the national gas transportation enterprises and possible areas for further study of their interaction and effectiveness. *Results.* The institutional regulation of gas transportation enterprises is a purposeful activity of influencing their development aimed at improving all the relevant elements (the strategy, the structure, the systems, the style/culture, the staff, skills and shared values) and establishing links between the actors in the natural gas market with regard to the influence of political, legal, economic, social and cultural institutions in conditions of instability. Market institutions are dominant in the process of institutionalisation of gas transportation enterprises. They include items such as private property, competition and functional infrastructure elements (banks, stock exchanges, etc.) and institutions of law (the system of legal norms that regulate the legal relationship between the actors in the gas market, the State and the population). *Conclusions.* The developed institutional environment that will be expressed in the form of all necessary institutions and their mutual consistency is a significant dominant in ensuring effective functioning and development of the domestic gas-transport enterprises today. In particular, proper institutional support will improve the efficiency of internal business processes at gas transportation enterprises and promote effective technical and organisational development. Under the conditions of an unstable operation of gas transportation enterprises, coordination of activities of the abovementioned institutes will reduce the level of uncertainty of the environment, ensure the effectiveness of long-term forecasting of their development, attract long-term investments and reduce transaction costs.

Keywords: Institute; Institutional Environment; Development; Gas Transportation Enterprises

JEL Classification: O100; O170; D230

DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-09>

Запухляк І. Б.

кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки природокористування та організації виробництва, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Івано-Франківськ, Україна

Інституційні засади забезпечення розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти інституційного забезпечення розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств у сучасних умовах. Виявлено характер впливу складових інституційного середовища на вітчизняні газотранспортні підприємства та обґрунтовано напрями підвищення ефективності їх взаємодії.

Ключові слова: інститут; інституційне середовище; розвиток; газотранспортне підприємство.

Запухляк И. Б.

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики природопользования и организации производства, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Ивано-Франковск, Украина

Институциональные основы обеспечения развития отечественных газотранспортных предприятий

Аннотация. В статье исследованы теоретические и прикладные аспекты институционального обеспечения развития отечественных газотранспортных предприятий в современных условиях. Выявлен характер влияния составляющих институциональной среды на отечественные газотранспортные предприятия и обоснованы направления повышения эффективности их взаимодействия.

Ключевые слова: институт; институциональная среда; развитие; газотранспортное предприятие.

1. Постановка проблеми

Однією з головних умов подальшого розвитку вітчизняної газотранспортної системи (ГТС) є формування стабільного та прозорого ринку природного газу в Україні, який повинен бути інституційно формалізований, що сприятиме зниженню рівня невизначеності та полегшуватиме інтеграційні процеси. Наявність зрозумілих та справедливих ринкових правил, достатня та ефективна нормативно-правова база, наявність усіх необхідних інститутів є запорукою залучення довгострокових інвестицій у розвиток вітчизняного газового сектору. Для виявлення необхідних інституційних змін, які б забезпечили ефективно функціонування ГТС України, необхідно здійснити дослідження складу інституційного середовища та характер взаємодії його складових із вітчизняними газотранспортними підприємствами (ВГТП).

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розвиток інституціональної економічної теорії ґрунтується на працях зарубіжних вчених-інституціоналістів, таких як О. Аузан (2005), Т. Веблен (Veblen, 1984),

Дж. Коммонс (Commons, 1931), Д. Норт (North, 1997) – лауреат Нобелівської премії 1993 р., П. Рао (Rao, 2003), Дж. Серл (Searle, 2007), а також вітчизняних дослідників, серед яких Я. Бережний, О. Бичков, Т. Васильців, Л. Малий, А. Сохецька та інші.

Не дивлячись на значний розвиток положень теорії інституціоналізму, необхідним є дослідження прикладних аспектів їх застосування в розрізі конкретних галузей економіки. Актуальність обраної проблеми також обумовлена значною роллю, яку відіграють інститути в діяльності кожного конкретного підприємства, що й зумовило важливість розгляду інституційних засад функціонування та розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств.

3. Метою статті є дослідження теоретичних та прикладних аспектів інституційного забезпечення розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств у сучасних умовах, а саме: виявлення характеру взаємодії складових інституційного середовища з ВГТП та подальше обґрунтування напрямів ефективності їх взаємодії.

4. Основні результати дослідження

Зазначимо, що сьогодні існує ціла низка викликів та загроз функціонуванню вітчизняної ГТС. Серед них можна виділити загальносвітові тенденції, а саме:

1. Зниження світового споживання природного газу. За даними щорічного статистичного огляду британської компанії British Petroleum, у 2014 р. світове споживання природного газу зросло тільки на 0,4%, що значно нижче середньорічного показника – 2,4% упродовж останніх 10 років. У Європі та Євразії споживання газу знизилось на 4,8% (на 51,2 млрд куб. м), що спричинене здебільшого зниженням обсягів споживання природного газу в таких п'яти країнах: Німеччині (на 14% – з 82,5 до 70,9 млрд куб. м), Італії (на 11,6%), Україні (на 15,7%), Франції (на 16,3%), Великобританії (на 9,2%).

2. Сповільнення темпів видобутку природного газу. Світовий видобуток газу зріс на 1,6%, що було нижче 2,5% – середньорічного рівня за останні 10 років. Зростання було нижче середнього по всіх регіонах світу, окрім Північної Америки. Загалом видобуток природного газу в ЄС скоротився на 9,8%. Найбільше зменшення обсягів видобутку газу спостерігалось у Російській Федерації (-4,3%) та Голландії (-18,7%).

3. Зниження обсягів постачання природного газу трубопроводами. У 2014 р. обсяги постачання газу трубопроводами зменшились на 6,2% у порівнянні з попереднім періодом. Найбільше, рекордне зниження трубопровідного експорту газу забезпечили Російська Федерація (-11,8%) та Голландія (-29,9%). Найсуттєвіше знизили обсяг імпорту природного газу трубопроводами Великобританія (-28,2%), Німеччина (-10,1%) та Україна (-29,9%).

4. Зростання обсягів транспортування скрапленого природного газу. Зокрема, обсяги світової торгівлі скрапленим газом зросли на 2,4%; частка обсягів скрапленого природного газу у світовій торгівлі газом зросла до 33,4% [1, 4].

Дослідження тенденцій на світовому ринку газу свідчать про уповільнення попиту на природний газ, скорочення міжнародної торгівлі газом, який постачається на ринок трубопроводами, що викликано в основному геополітичними конфліктами, економічним спадом в Європі, Росії та ін., м'якими погодними умовам. Також, варто наголосити на постійному зростанні міжпаливної конкуренції, зокрема з боку вугілля, та розвитку нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії, що також послаблює позиції природного газу на світовому ринку енергоресурсів. Усе це негативно впливає на розвиток вітчизняного ринку газу в цілому та функціонування ГТС України зокрема.

Щодо внутрішнього стану газового сектору України, то, як бачимо з таблиці 1, у 2015 р. спостерігається значне зменшення обсягів споживання природного газу (на 18% у порівнянні з 2014 р.); зниження обсягів видобутку газу майже на 3% у порівнянні з 2014 р. Не дивлячись на зниження обсягів дефіциту газу у 2015 р. з 22,1 млрд м³ до 15 млрд м³, коефіцієнт енергетичної залежності країни є досить високим – 42,98%.

Окрім того, за оцінкою Центру глобалістики «Стратегія XXI» та Київського міжнародного енергетичного клубу «Q-Club», у 2015 р. спостерігалось скорочення імпорту газу до рівня 17 млрд м³ (10 років тому обсяг імпорту газу ста-

новив 57,6 млрд м³, у 2013 році – 28,0 млрд м³); відбулась зміна структури імпорту природного газу та переважання імпорту з ЄС: імпорт від ВАТ «Газпром» становив приблизно 6,2 млрд м³, імпорт з ЄС – 10,8 млрд м³ [2]. Також варто відмітити значне скорочення обсягів транзиту газу вітчизняною ГТС, зокрема у 2015 р. обсяг транзиту газу складав тільки половину від обсягів 2005 р.

На основі наведених даних можна стверджувати, що спостерігається значне погіршення функціонування ринку газу в Україні, існує високий рівень енергетичної залежності, низький рівень використання потужностей вітчизняної ГТС. Варто відмітити, що, не дивлячись на прийняття у 2015 р. Закону «Про ринок природного газу» та низки інших нормативно-правових актів, реформування газового ринку відбувається повільно: НАК «Нафтогаз» займає монопольне становище; відсутня повноцінна конкуренція; державні органи досі контролюють газовий сектор; НКРЕ не приймає незалежних та економічно обґрунтованих рішень, зокрема в частині формування транспортних тарифів; доступ до потужностей ГТС інших операторів та інвесторів є ускладнений та політизований тощо.

У такій ситуації, з метою запобігання політичних впливів на вітчизняний газовий ринок та зниження рівня його тінізації, забезпечення подальшої лібералізації ринку газу та його євроінтеграції, необхідним є формування ефективної системи інституційного забезпечення функціонування суб'єктів вітчизняного ринку газу. Важливу роль в ефективному інституційному забезпеченні функціонування суб'єктів вітчизняного ринку газу відіграє інституційне середовище, яке можна визначити як «формальні й неформальні правила поведінки та взаємодії суб'єктів економічного та суспільного процесів на макро- та мікрорівні» [4, 4]. Структурно інституційне середовище можна представити як «...впорядкований набір інститутів, що визначають обмеження для економічних суб'єктів, які формуються у межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності» [5]. Саме інститути, як вважає Д. Норт (North, 1997), мають забезпечити передбачуваність результатів регуляторних процесів і стійкість економічної діяльності підприємств; ефективність використання системи стимулів; безпеку дій індивіда в певних рамках, що винятково високо цінується економічними агентами та ін. [5].

Зазначимо, що поняття «інститут» вперше ввів до економічного лексикону Т. Веблен (Veblen, 1984), який визначив «інститут» як «спільну свідомість, певний спосіб мислення, притаманний великій спільності людей, обумовлений традиціями, звичаями, що формуються у процесі історичного розвитку» [6, 201]. Щодо поняття «інституція», то Дж. Серл (Searle, 2007) визначає його як «соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на підставі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків» [7, 17]. Дж. Коммонс (Commons, 1931) характеризує інституції у вузькому значенні, тобто як «систему законів чи природних прав, в межах яких індивіди діють як в'язні» та у широкому – як «колективну дію по контролю, лібералізації та розширенню індивідуальної діяльності» [8, 650]. Таким чином, можна стверджувати, що будь-який суб'єкт господарювання функціонує в певному середовищі, яке через інституції, інститути та організації впливає на процес прийняття його рішень. Саме від наявності необхідних інститутів, сформованих інституцій в суспільстві, функціонуванні організації буде залежати вектор розвитку конкретного підприємства та цілих галузей економіки.

Зазначимо, що інститути, які впливають на процеси розвитку підприємства, за рівнем законодавчого закріплення поділяють на формальні та неформальні. До формальних інститутів належать: конституція, цивільний та інші кодекси, закони, постанови, укази та інші нормативно-

Табл. 1: Показники функціонування ринку природного газу в Україні

Tab. 1: Indicators of the natural gas market in Ukraine

Показник	Рік										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяг споживання газу, млрд м ³	76,4	74	69,9	66,3	51,9	57,7	59,3	54,8	50,4	42,6	34,9
Видобуток газу, млрд м ³	20,5	20,6	20,7	21	21,2	20	20,1	20,2	21,5	20,5	19,9
Транзит газу до ЄС, млрд м ³	121,5	113,8	112,1	116,9	92,8	95,4	101,1	81,2	83,7	59,4	66,6
Обсяг дефіциту газу, млрд м ³	55,9	53,4	49,2	45,3	30,7	37,7	39,2	34,6	28,9	22,1	15
Обсяг закачування газу в ПСГ, млрд м ³	15,3	18,1	18	15,9	11	13,4	10,9	13,7	11,6	9,8	9,6
Коефіцієнт енергетичної залежності, %	73,17	72,16	70,39	68,33	59,15	65,34	66,10	63,14	57,34	51,88	42,98

Джерело: Таблицю складено на основі [2; 3, 6]

Source: Compiled by the author based at [2; 3, 6]

правові акти; неформальні інститути являють собою форми взаємодій, що не були узаконені у правовій практиці, проте існують у реальному житті – традиції, звички, стереотипи поведінки й інші стійкі форми взаємодії між людьми, які визначаються головним чином культурою, психологією та ідеологією певного суспільства [9]. Провідну роль серед інститутів відіграє держава, оскільки вона є регулятором державної політики та формує інституційне середовище країни. Відтак ефективність інститутів залежить від того, хто їх створює та контролює їх дотримання, тобто від суб'єктів, які перебувають при владі та залучені до системи державного (галузевого) управління. Від того, наскільки вміло шляхом введення інституційних обмежень та стимулів і впровадження ефективних механізмів їх дії влада зможе забезпечити рівноправність усіх суб'єктів газового ринку, залежить і ефективність функціонування та подальшого розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств [10, 165].

Таким чином, інституційний підхід до забезпечення розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств орієнтується на вивчення інститутів, за допомогою яких, здійснюється регулювання їх діяльності. Відтак інституційне регулювання діяльності вітчизняних газотранспортних під-

приємств – цілеспрямована діяльність суб'єктів, що впливають на розвиток газотранспортних підприємств у напрямку вдосконалення усіх внутрішніх елементів (стратегія, структура, системи, культура, штат, навика, загальні цінності) та зв'язків між суб'єктами ринку газу з урахуванням впливу політичних, правових, економічних, соціокультурних інститутів в умовах нестабільності.

Домінантними в процесі інституціоналізації діяльності газотранспортних підприємств є ринкові інститути, до яких відносять елементи, такі як приватна власність, конкуренція та функціональні інфраструктурні елементи (банки, біржі тощо) та інститути права (система правових норм, які регулюють правові відносини між суб'єктами ринку газу, державою та населенням).

Для здійснення ґрунтовних досліджень щодо необхідності інституціонального забезпечення розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств розглянемо інституції, інститути та організації в розрізі складових інституційного середовища та виявимо характер взаємодії складових інституційного середовища з вітчизняними ГТП, табл. 2.

Підсумовуючи результати досліджень, які зведені у формі таблиці 2, зазначимо, що особливої уваги в процесі

Табл. 2: Склад інституційного середовища та характер впливу його складових на розвиток вітчизняних ГТП

Tab. 2: Composition of the institutional environment and the impact of its constituents on the development of domestic gas transportation enterprises

Складові середовища	Інститути, організації та інституції через які відбувається вплив (взаємодія)	Характер та сила взаємодії в сучасних умовах
Державне регулювання економіки	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Президент України, Національний банк, Державна фіскальна служба, Антимонопольний комітет, Державна контрольно-ревізійна служба, Міністерство палива та енергетики, НАК «Нафтогаз України», Національна комісія регулювання електроенергетики України та інші центральні органи виконавчої влади, причетні до роботи газового сектору України. Закони, положення, накази, програмування, державні проекти тощо.	Низький рівень підтримки інноваційних процесів та модернізації об'єктів газотранспортної системи; непродумана податкова, амортизаційна та кредитна політика; суперечності в законодавстві; низький рівень підтримки інтересів вітчизняної газотранспортної системи на міжнародному ринку; усунення монополістів, зокрема реструктуризації НАК «Нафтогаз України», створення незалежного регулятора на ринку газу.
Товарні ринки	Нафтогазовидобувні підприємства, газорозподільні підприємства, інфраструктурні підприємства, промислові підприємства та інші суб'єкти товарних ринків.	Стійкість позицій лідерів, монополізація постачання газу, відсутність конкуренції на ринку газу, залежність від одного постачальника природного газу, зниження темпів розробки та експлуатації вітчизняних нафтових та газових родовищ; створення нових трубопровідних газотранспортних маршрутів в обхід території України.
Ринкова інфраструктура	Біржі, банки, фінансово-кредитні посередники, комерційні фонди, страхові агенції, служби зайнятості, торгівельні та інші організації.	Високий рівень інфляції, низький рівень інформаційних комунікацій, незадовільний стан банківського та страхового обслуговування, недостатність посередницьких, фінансових, страхових та консультативних організацій
Соціально-політична ситуація	Громадські організації, міжнародні партнери, відносини з населенням, національні традиції, політичні сили та довіра до них; культурно-освітні установи; комунікаційні мережі; інформаційно-бібліотечна мережа, органи різних рівнів влади тощо.	Відсутність етики співпраці, особливо зі східними партнерами; нечесна боротьба на ринку газу; низький рівень технічної обізнаності населення, що стримує зміну структури кадрів відповідно до досягнень НТП; важка політична ситуація; відсутність консолідованої позиції у владних структур стосовно стратегії реконструкції та модернізації газотранспортної системи.
Трудові ресурси	Науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади, післядипломна освіта, міжнародні фахівці та організації в нафтогазовій галузі, профспілки, служба зайнятості тощо.	Достатній освітній та професійно-кваліфікаційний рівень нафтогазових фахівців, забезпечення післядипломної освіти, розвиток дистанційного навчання, низький рівень міжнародного обміну досвідом та інформацією, необхідність підвищення кваліфікації, пасивність профспілок та різних об'єднань.
Рівень науки і техніки	Науково-дослідні інститути; вищі навчальні заклади; міжнародні фахівці та організації в нафтогазовій галузі; організації, підприємства та установи, що забезпечують функціонування нафто-газотранспортних підприємств.	Обмежений доступ та інвестиційні можливості щодо втілення передових технологій; необхідність зміни організаційної структури газотранспортних підприємств та системи управління; наявність в Україні власних потужностей для виробництва газоперекачувальних агрегатів, труб та іншого нафтогазового обладнання; створення нових технологій транспортування скрапленого газу.
Природно-географічні умови	Компоненти навколишнього середовища; населення.	Обмеження окремих напрямків розвитку; втрата з часом потрібних корисних властивостей, зокрема через пошкодження ізоляції трубопроводів; вплив на параметри транспортування газу; вигідність географічного розташування вітчизняної системи газопроводів та газосховищ.
Історично обумовлена орієнтація країни на певні ринки	Організації міждержавного характеру, світове законодавство, транснаціональні компанії, мультинаціональні корпорації тощо.	Переорієнтація частини газових потоків із Російської Федерації до країн Азійсько-Тихоокеанського регіону; активізація зусиль європейських країн щодо диверсифікації джерел та маршрутів постачання газу на внутрішні ринки.

Джерело: Складено на основі: [11, 100-101; 12, 59-60; 13]

Source: Compiled by the author based at [11, 100-101; 12, 59-60; 13]

формування національного ринку газу загалом, та інституційному забезпеченні розвитку ГТС України, вимагають такі складові:

1. Державне регулювання в аспекті нормативно-правового та організаційного забезпечення (усунення суперечностей у законодавстві, формування прозорого правового поля, мотивація інноваційно-інвестиційних процесів, забезпечення реструктуризації НАК «Нафтогаз України»). Так, схожа ситуація спостерігалась у ЄС: реструктуризація газового сектору виявилась важкою, власне як і фундаментальні інституційні зміни – поділ газового товару від його транспортування, а також роздріб вертикально інтегрованих компаній, що були непривабливими, не тільки для діючих компаній, але й для тих національних урядів, які є основними їх акціонерами, що в результаті стримувало процес лібералізації ринку природного газу ЄС [14].

2. Створення незалежного регулятора на ринку газу України. Як приклад, Федеральна комісія з регулювання енергетики (FERC) у США переважно регулює міждержавне транспортування газу, у той час як комунальні комісії окремих штатів несуть відповідальність за внутрішньодержавне транспортування газу. Як FERC, так і комунальні комісії, не залежать від федеральних органів виконавчої влади [14, 1]. Проте, на відміну від США, Агентство зі співробітництва регуляторів енергетики (ACER) ЄС у своїй компетенції та потенціалі залишається обмеженим у рамках інституційної структури, що зумовлено залежністю від національних регулювальних

органів, які відрізняються з точки зору їх інституційних особливостей [15].

3. Розвиток конкуренції на суміжних товарних ринках, формування чітких та стабільних правил гри на ринку, рівноправний доступ усіх гравців, усунення лобіювання інтересів та тінювих схем.

4. Посилення ролі та підтримка науково-дослідних інститутів, сприяння розробці та втіленню передових технологій транспортування природного газу, забезпечення належного контролю та сертифікації газотранспортних послуг тощо.

5. Висновки

Як бачимо, розвинене інституційне середовище, що буде виражатись в наявності усіх необхідних інститутів та їх взаємній узгодженості, є на сьогодні вагомим домінуючим у забезпеченні розвитку ВГТП. Зокрема, належне інституційне забезпечення сприятиме підвищенню ефективності внутрішніх бізнес-процесів ВГТП, ефективному технічному та організаційному розвитку, лібералізації внутрішнього ринку газу, зміцненні позицій ГТС України на світовому ринку газу, забезпеченні надійності та якості газотранспортних послуг. Також в умовах нестабільності функціонування ВГТП саме координаційний ефект інститутів дозволить знизити рівень невизначеності середовища, що забезпечить ефективність довгострокового прогнозування їх розвитку, сприятиме залученню довгострокових інвестицій, вільний доступ інвесторів та операторів до об'єктів ГТС.

Література

- BP Statistical Review of World Energy [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>
- ГАЗ: ПІДСУМКИ-2015, ПРОГНОЗИ-2016. Попередні оцінки у системі «видобуток – імпорту – зберігання – споживання – транзит» [Електронний ресурс] // Центр глобалістики «Стратегія XXI» та Київський міжнародний енергетичний клуб «Q-Club». – Режим доступу : <http://geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/956-gaz-pidsumki-2015-prognozi-2016>
- Розвиток газового сектору України в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс] // Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. – К. – 2014. – С. 3–22. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/1392734130_file.pdf
- Rao P. The Economics of Transaction Costs: Theory, Methods and Applications / P. Rao. – Palgrave Macmillan, 2003. – 197 p.
- Норт Д. Институти, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; [пер. с англ. А. Н. Нестеренко]. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
- Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
- Серл Дж. Что такое институт? / Дж. Серл // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 4–27.
- Commons R. John. Institutional Economics [Electronic resource] / R. John. Commons // American Economic Review. – 1931. – Vol. 21. – P. 648–657. – Access mode : <http://www.jstor.org/stable/495>
- Сошецька А. В. Інституційні фактори економічного зростання в умовах переходу України до ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.01.01 «Економічна теорія» / А. В. Сошецька. – Львів, 2003. – 20 с.
- Зелінська Г. О. Регіональний освітній менеджмент: теорія та практика : монографія / Г. О. Зелінська. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2013. – 384 с.
- Дзьоба О. Г. Управління трансформаціями та розвитком системи газозабезпечення : монографія / О. Г. Дзьоба. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2012. – 352 с.
- Запухляк І. Б. Компоненти середовища функціонування та розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств / Запухляк І. Б., Яскевич Т. Б. // Науковий вісник ІФНТУНГ. – 2014. – Вип. 1 (9) – С. 55–60.
- Крижанівський С. І. Техніко-економічні чинники, які впливають на нафтогазову енергетику України / С. І. Крижанівський, О. Г. Дзьоба // Науковий вісник ІФНТУНГ. – 2012. – Вип. 1 (31). – С. 142–149.
- Correlje A. Understanding institutional change: the development of institutions for the regulation of natural gas transportation systems in the US and the EU [Electronic resource] / A. Correlje, M. Groenleer, J. Veldman // RSCAS. – 2013/07. – 20 p. – Access mode : http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/26057/RSCAS_2013_07.pdf?sequence=1
- Court S. J. (2012). The Federal Energy Regulatory Commission and the Agency for the Cooperation of Energy Regulators: An Overview and Comparison of the Legal Structures and Responsibilities of Two Overarching Regulatory Authorities [Electronic resource] / S. J. Court // Paper prepared for the 25th World Gas Conference. – Access mode : <http://courtenenergy.com/ACER%20and%20FERC%20-%20A%20Comparison%20of%20Two%20Overarching%20Regulatory%20Authorities.pdf>

Стаття надійшла до редакції 10.02.2016

References

- British Petroleum (2015). *BP Statistical Review of World Energy*. Retrieved from: <http://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>
- Center for Global Studies «Strategy XXI» and the Kyiv International Energy Club «Q-Club» (2016). *Gas: Summary-2015, forecast-2016. Estimates in the «production - import - storage - consumption - transit»*. Retrieved from <http://geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/956-gaz-pidsumki-2015-prognozi-2016> (in Ukr.)
- Ukrainian Centre for Economic and Political Studies (2014). *The development of Ukraine's gas sector in the context of European integration*. Retrieved from http://www.razumkov.org.ua/upload/1392734130_file.pdf (in Ukr.)
- Rao, P. (2003). *The Economics of Transaction Costs: Theory, Methods and Applications*. Palgrave Macmillan.
- Nort, D. (1997). *Institutions, institutional change and economic performance*. Moscow: Nachala (in Rus.).
- Veblen, T. (1984). *Theory of the Leisure Class*. Moscow: Progress (in Rus.).
- Searle, J. (2007). What institute? *Voprosy ekonomiki (Questions of Economy)*, 8, 4-27 (in Rus.).
- Commons, R. (1931). Institutional Economics. *American Economic Review*, 21, 648-657. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/495>
- Sokhetska, A. (2003). *Institutional factors of the economy growing in the conditions of passing of Ukraine to the market*. Lviv (in Ukr.).
- Zelinska, G. (2013). *Regional Educational Management: Theory and Practice: Monograph*. Ivano-Frankivsk: Symphony forte (in Ukr.).
- Dzioba, O. (2012). *Management transformation and development of gas supply: monograph*. Ivano-Frankivsk: IFNTUOG (in Ukr.).
- Zapukhlyak, I., & Yaskevych, T. (2014). Components of the operation and development of Ukrainian gas transportation enterprises. *Naukovyi visnyk IFNTUNH (Herald of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas)*, 9(1), 55-60 (in Ukr.).
- Kryzhanivskiy, E., & Dzioba, O. (2012). *Technical and economic factors affecting the oil and gas engineering Ukraine. Naukovyi visnyk IFNTUNH (Herald of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas)*, 31(1), 142-149 (in Ukr.).
- Correlje, A., Groenleer, M., & Veldman, J. (2013, July). *Understanding institutional change: the development of institutions for the regulation of natural gas transportation systems in the US and the EU*. Robert Schuman Centre for Advanced Studies. Retrieved from http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/26057/RSCAS_2013_07.pdf?sequence=1
- Court, S. (2012). *The Federal Energy Regulatory Commission and the Agency for the Cooperation of Energy Regulators: An Overview and Comparison of the Legal Structures and Responsibilities of Two Overarching Regulatory Authorities*. Paper prepared for the 25th World Gas Conference. Retrieved from <http://courtenenergy.com/ACER%20and%20FERC%20-%20A%20Comparison%20of%20Two%20Overarching%20Regulatory%20Authorities.pdf>

Received 10.02.2016